

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Nacionalizmas - tai šiuolaikinis humanizmas

2013-06-03

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI

TEMA: Bendrakultūriniai tekstai

AUTORIUS: Romualdas Ozolas

DATA: 2013-06

Nacionalizmas - tai šiuolaikinis humanizmas*

Romualdas Ozolas

Pasaulis kalba apie krizę. Šalių krizę, kapitalizmo krizę, humanizmo krizę.

Tiesą sakant, tai daugiau negu krizė. Žmonija tiesiog priėjo ribą. Pasaulis visur pasiekė plėtros ribas. Kalbos apie krizę yra reakcija į tas ribas.

Šiandieniniais tempais vykstanti demografinė plėtra gali baigtis katastrofa dar šiame šimtmetyje.

Žmonijos poveikio gamtinei aplinkai destruktivumas akivaizdus jau šiandien: klimato pokyčiai, dykumėjimas, senkantys geriamojo vandens ištekliai ir pan.

Ekstensyviosios ekonomikos modelio žlugimas prasidėjo praėjusio amžiaus 10-ajame dešimtmetyje, kai griuvo Tarybų Sąjunga, kurios valstybinis kapitalizmas neatlaikė pirmas. Bet ir JAV su Didžiąja Britanija buvo priverstos mesti gelbėjimo ratą privataus ūkio kapitalizmui – įmones išvadavo nuo socialinės atsakomybės ir pereita prie vadinamojo laukinio kapitalizmo pasauliniu mastu.

Vertindamas visas plėtros tendencijas, šiuolaikinės fizikos ir kosmologijos guru Stephenas Hawkingas mano, kad Žemės tinkamumas žmonių giminei senka jau keletą dešimtmečių. O iki lemiamo momento žmonės turės išsikeldinti į gyvenimui tinkamesnes planetas. Kitaip sakant, nudrengei Žemės stebuklą, pavertei ją kosminiu šiukšlynu, – ir varyk ieškoti kitų, kad, perleidęs per savo humanizmą, danguje paliktum dar vieną išgraužą.

Trumpiau tariant, su žmogaus teisių humanizmo vėliava – pirmyn į žmogaus, tapusio dievu, pergalę visoje visatoje!

Tokia yra šiandieninės mąstysenos ontologija. Vartotojų ontologija.

Kas iš to?

Jeigu ji priimtina, tada viskas gerai. Gyvenkime sau šia diena.

Jeigu ne - reikia ieškoti argumentų, pagrindžiančių alternatyvas.

Net ir čia paminėtas tokias skirtingas pasaulio plėtros linijas jungia viena labai aiški ašis. Jos pavadinimas taip pat paminėtas - riba.

Tai rimta filosofinė problema, nes šiuolaikinė sąmonė *riba* tebeleiko *begalybę*. Ir toji begalybė nėra vien matematinė, o netgi filosofinė neapibrėžtybė.

Filosofijos istorijoje ribos problemą pagal visas europietiškojo mąstymo tradicijas ir liepinius universaliosiai akcentavo Immanuelis Kantas, genialiai nubrėždamas žmogaus pažintinių galių ribas.

Jo skepsis neatitiko Naujųjų laikų dvasinės orientacijos, visų pirma buvo nepriimtinas energiją kaupiantiems vokiečiams, todėl Hegelis suvėlė Kanto apibrėžtis į panlogistinę savo dialektiką, kurią Marxas pavertė sociologiniu materializmu, revoliucingai dekonstruodamas patį europinį mąstymą. Naujoji realybė teoriškai tapo visuotinai pageidautina ir patikima mentaline baze tarpti įvairiausių pakraipų pozityvizmui, pradedant loginiu, baigiant lingvistiniu, o praktiškai per antropologinius ir psichoanalitinius pasakojimus įsismelkė į beribio vartojimo apsėstą nihilistinę šių dienų psichiką. Į mus apėmusį egzistencinį nerimą ieškoti atsako jau šitos psichikos teoretizavimuose - tai beveik tas pats, kas vaikščioti po *Maximos* prekių bazę.

Pozityvizmas gana patikimai atkirto mąstymą nuo klasikinės tradicijos mąstyti apie būtį. Tačiau prigimtinio žmogaus poreikio apmąstyti būtį nepanaikino.

Tai ką daryti tiems, kurie nesutinka paklusti vartotojų ontologijai?

Vis prisimenu marksistą Eugenijų Meškauską, nesutikusį besąlygiškai pritarti nei Marxo su Engelsu dialektiniam ir istoriniam materializmui, nei Stalino determinizmui. Filosofas nuolat kartodavo vieną tezę: jeigu problemos neįmanoma išspręsti pasirinktu aspektu, reikia rinktis kitą aspektą. Suprask: pasirinkimas bet kuriuo atveju yra, nes turime laisvą valią. Ji ir teikia - bent jau galimybę - kad problema išsprendžiama. Gal ir sukuriant kažką nauja.

Anais laikais tai buvo labai nemažai.

Kokią pasirinkimą turime mes? Tarp Miltono Friedmano idealistinio materializmo viršuje ir žmogaus, praradusio atsakomybę, teisių apačioje? Šiems laikams mažoka. Deja, kitkas yra tik komentarų komentarai.

Jei atsakymų neduoda filosofija, gal juos siūlo gyvenimas?

Nuolat prisimenu ir kitą faktą, istorinį - Tarybų Rusijos ir Lietuvos Respublikos 1920 m. Taikos sutartį. Ji leidžia teigti: vis dėlto pasaulyje būna tiesos akimirku. Lietuvos istorijoje ji viena iš labai nedaugelio. Tiesos valanda yra ir 1949 m. netoli Radviliškio

partizanų vadų bunkeryje pasirašyta Deklaracija, kokia turės būti valstybingumą atkūrusi Lietuva. Tiesos momentas yra 1990-ųjų Kovo 11-oji.

Kas yra tie tiesos momentai, tiesos valandos, jei ne būtų mažstantis sveikas protas?

Tais momentais būtis apsivalo nuo laikinybės apnašų, kad ir koks būtų jų pavidalas – pavergimas, epochos melas, autoritetų sugestijos, interesų pinklės, niekšybės ar koks kitas košmaras. Tais momentais būčiai nesvarbūs vardai ir pavadinimai, ideologinės ir politinės orientacijos, galios ar negalios, jai svarbu viena – pasaulio tiesa, pasaulis kaip visumos balansas. Tai – būtis sveikas protas, kurį pasauliui lieka tik atpažinti ir pripažinti. Taip prasideda epochos.

Ar krizės dejonėse negirdėti pasaulio tiesos balsų?

Ne vienas ir ne vieną kartą. Bet jie atsiduria politikos paraštėse.

Kad nepaskęstume krizinės savivokos atskirybėse, paklauskime savęs, kurgi yra į begalybę orientuoto žmogaus dvasios *būtinės* ribos, priklausančios ne nuo paties žmogaus? Jos visiškai aiškios: po kojomis žemė, o virš galvos – dangus. Tai ta erdvė, kurioje žmogus *yra* ir *gyvena*, t. y. suvokia ir mąsto, kenčia ir džiaugiasi, liūdi ir tikisi. Jo žmogiškąją gyvastį vieni vadina siela, kiti – dvasia, bet visi nutuokia kaip nekūniškąją žmogaus esmę, kurios atžvilgiu kito tokio pat sutvėrimo priedermė – padaryti kuo mažiau to, ką vadiname blogiu. Tų pastangų arba *žmoniškumo*, *humanizmo* riba yra *kitas* žmogus. Humanizmas visada reiškia susitarimą. Tačiau nei žemė, nei dangus su savo fiziškumu negali būti susitarimo dalykas. Jie gali būti tik sutartinai aiškinami, nes vienas lemia žmogaus gyvenimo būdą, arba *kultūrą*, o kitas – *tikėjimą*. Esminga čia tai, kad abu kyla iš žmogaus santykio su žeme: kultūra – tai fizinis, tikėjimas – dvasinis santykis. Jeigu sutiksime, kad kultūros (arba kultūrų) ir tikėjimo jungtis sukūrė *civilizaciją*, nulėmė jos pobūdį, tapo jos produktyvumo varomąja jėga, turėsime pakankamai akivaizdžius argumentus, kodėl šiandieninis globalaus pasaulio supratimas yra neadekvatus.

Kultūra visada buvo gyvenimo stabilizavimo, civilizacija – jo intensyvinimo (imtinau iki imperializmo) būdas. Vakarų, arba krikščioniškoji, civilizacija, kuriai išskirti padėjo racionalistinis jos radikalizmas, XX a. pabaigoje, manipuluodama skaitmeninėmis technologijomis, sugebėjo visoms kitoms civilizacijoms primesti vienmatės universalizacijos būtinybę, priešingu atveju grasindama paversti jas antraeilėmis, o jų puoselėjamą kultūrą tiesiog marginalizuoti. Kova dėl civilizacinės galios visada buvo kova dėl civilizacinės erdvės, ir beveik visada tai reiškė kovą dėl fizinės žemės, dėl teritorijos. Civilizacinių karų ryškiausi pavidalai šiandien – 2001-ųjų rugsėjo 11-oji, niekaip neužgęstantis karo židinys Afganistane, įtampa, rusenanti Pakistane. Naujausi pavyzdžiai – britų ir prancūzų karių žudymas visų akivaizdoje, vidury dienos jų šalių sostinėse.

Ką civilizacija, stiprindama galią, daro savo viduje, akivaizdžiausiai demonstruoja Vakarų Europa, pokariu tyliai kūrusi „neatpažintą politinį objektą“, kuris dabar jau identifikuoja save kaip federaciją su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis. Islamo civilizacija atvirai kalba apie džihadą, o čia tikėjimas pakeičiamas ideologija, sankcionuojančia politinius liberaliosios demokratijos sprendimus. Tai gana vaizdingai

apibūdina vienas iš Vokietijos politinių lyderių, beje, susijęs su buvusiu „raudonųjų brigadų“ judėjimu, Joschka Fischeris: Europa neturi teisės elgtis kitaip, negu elgiasi, nes tai būtų kelias atgal – į konkurenciją tarp tautų, nepasitikėjimą ir galios varžybas, kurios paprastai baigiasi karais. Anot jo, ši tvarka baigėsi 1945 m. gegužės 8 d., ir konkurenciją pakeitė solidarumas, galios varžybas – teisės viršenybė, įtarumą – pasitikėjimas. Tai kelias į Europą, tvirtą kaip kumštis, galingą pasaulinės arenos žaidėją.

Lietuva nuo pat valstybės atkūrimo pasuko į tą vis kiekiau susigniauziantį kumštį. Koks to proceso balansas bent jau bendriausiais bruožais?

Valstybės skola – 46 milijardai litų. Vien čekinis turto išvalstybinimas atnešė 400 milijardų nuostolį, Ignalinos AE uždarymas – daugiau kaip 100 milijardų. Naujausi nuostoliai: *Snoro* bankas – 4 milijardai, *Ūkio* bankas – beveik milijardas. Emigracija – trečdalis tautos. Atlyginimas – 1 000 litų. Pensija – 630 litų.

Per visą savo istoriją Lietuva buvo kam nors aukojama. Jeigu ir šiandien jos paskirtis yra tokia pati, tai ar jos paaukojimas dėl Europos kumščio bent jau prisidės, kad būtų įveiktas pasaulio *plėtros ribų visuotinumai*?

Atsakymas į šį klausimą – tai atsakymas į klausimus, ar galima, o jeigu galima, tai kaip, sutramdyti tris globalizacijos stichijas: beribį vartojimą, visuotinę komercializaciją ir korporacijų savivalę.

Pirma: ar įmanoma sutramdyti vartojimą? Būtent nevaržoma vartojimo plėtra radikaliausiai įsirežia į Žemę, laužydama visas jos savarankiškumo ribas. Atsakymas toks: globalizmo ideologija, deja, negali to net siūlyti, nes būtent ekstensyvus augimas yra globalizmo ekonomikos variklis. Kai ryžių nebeišauginama tiek, kiek reikia rinkos apyvartai (ne žmonėms, o rinkai), jie gaminami iš plastiko, bulvės – iš parafino ir panašiai. Nekalbant apie aprangą, kvėpalus ir kitką. Tiek gamta, tiek žmogus yra ne to pasaulio dimensijos.

Antra: kas galėtų sustabdyti gyvenimo komercializaciją? Būtent gyvenimo (netgi būtiškąja jo prasme) komercializacija žiauriausiu būdu įsirežia į asmens buvimą ir būti, griaudama jo autonomiją, be atodairos traukydama socialinius ir psichinius ryšius. Atsakymas, deja, vėl toks pats: globalizmas to daryti negali iš principo, nes būtent komercializacija palaiko vartotojišką gyvenimo būdą, diegia naujus jo pavidalus ir užtikrina savo tęstinumą, nepaisydama nei žmogaus, nei gamtos kančių. Ar kas nors kada nors viešojoje erdvėje yra girdėjęs apie vaiko, kurį mokinio krepšelis pavertė preke, kančias? Ar kas nors kada nors rimtai, iš amžinybės horizonto yra aptaręs migracijos problemą, paverstą komercine dvigubos pilietybės nesąmone? Kur komercijos erdvėje galėtume išvelgti kokį nors globalizmo humaniškumą, jau nekalbant apie humanizmą apskritai?

Trečia: kas galėtų sustabdyti korporacijų viešpatavimą? Būtent korporacija su savo kapitalu, kuris iš principo gali būti, o dažnai ir yra galingesnis už nacionalinį biudžetą, paklupdo valstybę, o kartu ir ją įkūrusią tautą. Globalizmas negali sustabdyti korporacinio kapitalizmo, nes korporacija ir yra tas anoniminis veiksnys, kuris anonimizuoja visą globalistinės ideologijos valdomą universumą ir sukuria prielaidas

komerciniam vartojimo totalumui.

Netgi tarus, kad plėtros ribų problemą globalizmas įveikia sukurdamas vieną (vieningą?) civilizaciją, o žmonija, kaip sako NASA teoretikai, pereina į aukštesnę – kosminių ryšių – lygmenį (Marse pirmuosius nuolatinius gyventojus JAV planuoja įkurdinti jau 2050-aisiais), koki humanizmą galės puoselėti žmonijos dalis, pasmerkta likti Žemėje?

Pati prielaida apie vienos civilizacijos galimybę yra antihumaniška ne tik Žemės žmonių, bet ir galimų kosminių civilizacijų atžvilgiu, nes civilizacinis ekspansionizmas visada yra agresyvus, net kosmose matydamas vien „žvaigždžių karus“. Globalizacija pagal Vakarų civilizacijos diegiamą globalizmo ideologiją tik nukelia problemas, o ne jas išsprendžia.

Į būtiškus klausimus, koks bus žmonijos likimas, ar pagal šias plėtros kryptis ji sugebės išgyventi, globalizmas atsakymo neduoda.

Čia reikėtų pasakyti svarbiausia: bet kuri pasaulio civilizacija **gali** pretenduoti į pasaulinį viešpatavimą, beje, tą ir daro, tačiau nė viena, net pati stipriausia, pasaulio tauta tokios galimybės iš principo neturi – tas jau įrodyta istorijos. Tai pirmas ir pats svariausias argumentas prieš *globalizmą*, kuris visais įmanomais ir neįmanomais būdais, kaip anksčiau komunizmas, įrodinėja savo perspektyvumą, o galią stiprina, be gailėsčio naikindamas kultūrinius pamatus ir juos ginantį *nacionalizmą*.

Nacionalizmas – taip pat ideologija, jis gali tapti agresyvus, imtinai iki imperializmo, ypač jeigu pradeda tapatintis su civilizacine misija. Pavyzdžių daugiau negu reikia: ir rudasis nacių, ir raudonasis bolševikų, ir maoistinis imperializmas – visi jie tautinės kilmės.

Tačiau – ir tai yra antrasis argumentas prieš globalizmą, bet jau už nacionalizmą, – nacionalizmas gali tapti imperializmu tik tapęs valstybės ideologija, o šis procesas yra tautos rankose: demokratija numato partijų spektrą, kuriame nacionalizmui atstovauja tik viena iš jų, todėl ji negali užgožti kitų politinių grupių, jei nesama kokių nors išorinių aplinkybių ar paskatų, dažniausiai – skriaudų, padarytų ar daromų tautai ir valstybei, arba spaudimo iš išorės. Jeigu nebūtų buvę okupacijos, mes nė nenutuoktume, koks lietuviškojo nacionalizmo mastas, ypač atsiskleidęs per išsivaduojamuosius 1988-1990 m. įvykius.

Pagaliau trečias – grynasis nacionalizmo konstruktyvumo argumentas: jeigu sutinkame, kad tauta (tautos) yra pasaulio faktas, nesvarbu, kaip tą traktavo Stalinas, Hitleris, kokios nors šiuolaikinės raudonosios brigados ar globalistai, teks sutikti ir su tuo, kad jokia kita ideologija tautai kaip visumai neatstovauja adekvačiau negu nacionalizmas. Globaliame pasaulyje, kurio humanizmo atskaitos taškas yra netgi ne asmuo, o individas su tam tikromis juridiskai apibrėžtomis jo teisėmis į aplinką, jokia kita ideologija geriau už nacionalizmą nereprezentuoja žmogaus prigimtinės savasties. Trumpai tariant, nacionalizmas yra tautinės kultūros žmogaus humanizmas.

Humanistinį savo potencialą nacionalizmas gali visavertiškai išskleisti tik tada, kai turi galimybę nesusitapatinti su politine nacijos elgsena ir tikslais, t. y. išlikdamas kultūros kūrimo baze. Tai užtikrinti gali tik pilnutinė demokratija. Nacionalizmas kultūroje

reiškia tautos su gyvenamąja jos teritorija (erdvė), istorija (laikas) ir kalba (atmintis) bendrumo jausmą, palaikomą visomis kultūros kūrybai prieinomis materialinės ir dvasinės raiškos formomis, ir supratimą, kad išipareigojimas visumai yra vertybė. Tai ir pasaulinė nacionalinės kultūros paskirtis, nes dvasinė tautos narių konsolidacija yra substratas, leidžiantis tarpti vienaprasmei ir atsakingai pilietybei, kuri užtikrina, kad valstybė elgsis atsakingai ir pasaulio atžvilgiu. Kur sveika, kūrybinga tauta, ten stiprus ir pasaulis.

Kad dabarties pasaulis sveikas, vargu ar kas drįstų labai entuziastingai tvirtinti. Tačiau vargu ar labai noriai sutiktų, kad plėtros ribų suvokimas gana apčiuopiamai kelia esminę alternatyvą: tolesnės raidos atskaitos taškas turėtų būti ne besąlygiška žmogaus tvarka, o gamtos dėsniai. Ar bandymas tai suvokti nėra pavėluotas, ar jo neužgoš praktiškesni ir mažiau pastangų reikalaujantys suvokiniai? Šie klausimai tokie pat atviri kaip ir žmogaus gyvenimas. Vieną išvadą mums rūpimu klausimu padaryti vis dėlto galima: jeigu neturime noro (arba galimybių) tapti kosminiais bėgliais, turime, kaip sakydavo Sigitas Geda, eiti taisyti savo tvoros, net jeigu dangus griūva. Kad ir koks blogas dalykas yra ideologijos, kad ir kiek žiaurių ydų turi tiek globalizmas, tiek nacionalizmas, gyvename ideologijų pasaulyje, o jame arba tu turi ideologiją, arba ideologija „turi“ tave. Per politiką.

Kol kas mus valdo globalizmas. Kur ir kaip gamtos baigtinumas atvers būties tiesą, kad visiems taptų akivaizdu: gamta nėra begalinė, ji turi aiškias ribas ir metas į ją pažvelgti begalybės neaptemdytu žvilgsniu? Kada gamta vienareikšmiškai katastrofiškai apie tai praneš, pasakyti negali niekas. Ne tik todėl, kad nežino, bet ir todėl, kad nenori pripažinti: globalizmą sustabdyti ne tik reikia, bet ir **galima**.

Kas galėtų ir turėtų tai padaryti?

Kadangi liberaliosios demokratijos šalių politiniai sprendimai generalinę šiandieninės pasaulio plėtros kryptį palaiko ne mažiau sėkmingai negu vadinamųjų valdomos demokratijos šalių politinė linija, kyla klausimas, ar nacionalinė valdžia yra pajėgi ieškoti alternatyvų tokiai politikai ir praktinei veiklai, kuri sekina gamtos ir žmogaus resursus?

Įtampa, kilusi tarp poliarizuotų Europos valstybių – Vokietijos ir Vengrijos, rodo, kad vyriausybės galimybės ribotos: globalizmas jau ir dabar užtektinai konsoliduotas, kad reguliuotų pasaulio procesus. Vadinasi, išeičių reikėtų ieškoti, tariantis su tais, kurie pasaulio raidos kelią apmąsto ne taip vienmatiškai, – kalbu apie visuomenes, tautas. Šiandien raidos alternatyvą jei kas ir gali pasiūlyti, tai ne partijos, bet visuomeniniai, tautiniai sąjūdžiai.

Ginčai dėl to, koks yra alternatyvų globalizmo ir nacionalizmo ideologijoms humanistinis potencialas, dažniausiai paslepia svarbiausią mintį, kad pasaulis neabejotinai turi tapti **kitoks**.

Ką tos būtinybės akivaizdoje galiu padaryti aš – vienas iš septynių milijardų, norintis padėti Žemei nors savo žemės pėdoje?

Galiu kaip ir tada, devintajame dešimtmetyje, kai ėjome į laisvę, sakyti: esu nacionalistas.

Tą patį galiu pakartoti ir šiandien: taip, aš – nacionalistas.

Ir jausti, kaip smigdamas į mane lūžta globalizmas.

Žinote, geras jausmas. Ne tik teorinis.

* Parengta pagal pranešimą apskritojo stalo diskusijoje „Tautiškumas ir ultranacionalizmas demokratinėje Lietuvoje“, skaitytą Lietuvos mokslų akademijos Mažojoje konferencijų salėje 2013 m. gegužės 28 d.